

DR KATARZYNA GÓRSKA
UNIWERSYTET WROCŁAWSKI

Odpowiedzialność odszkodowawcza - wprowadzenie

Odpowiedzialność prawna

- **pojęcie:**

zasada ponoszenia przez podmiot przewidzianych prawem **ujemnych konsekwencji** za zdarzenia lub stany rzeczy podlegające **ujemnej kwalifikacji normatywnej**

i przypisywalne prawnie określonemu podmiotowi w danym porządku prawnym

Odpowiedzialność odszkodowawcza w konstrukcji stosunku zobowiązaniowego

- stosunek zobowiązaniowy - CHARAKTER WZGLĘDNY
 - **podmioty:**
 - dłużnik, jako podmiot odpowiedzialny
 - wierzyciel, jako podmiot uprawniony
 - **przedmiot**
 - świadczenie odszkodowawcze
 - **Treść**
 - obowiązek naprawienia szkody
 - Konsekwencje: problematyka odpowiedzialności odszkodowawczej należy do prawa zobowiązań i podlega regulacji Księgi III KC, w szczególności **art. 361-363 kc.**

Typy odpowiedzialności odszkodowawczej

- **ze względu na źródło powstania obowiązku**
 - 1) z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez dłużnika (zwany także *ex contractu*);
 - 2) z tytułu czynów niedozwolonych (zwany odpowiedzialnością *ex delicto*);
 - 3) z tytułu wyrządzenia szkody przy wykonywaniu funkcji publicznych;
 - 4) z tytułu wyrządzenia szkody przy wykonywaniu praw podmiotowych;
 - 5) Z tytułu odp. gwarancyjnej, obejmującego m.in. ubezpieczenia gospodarcze;
 - 6) z tytułu poniesienia szkody w cudzym lub wspólnym interesie.

Typy odpowiedzialności odszkodowawczej, cd.

- **ze względu na kryterium zasady odpowiedzialności uzasadniającej odpowiedzialność**
 - odp. na zasadzie winy
 - odp. na zasadzie ryzyka
 - odp. na zasadzie słuszności,
i inne.
- **ze względu na kryterium pełności odszkodowania**
 - odp. oparta na zasadzie pełnego odszkodowania
 - odp. z niepełnym wyrównaniem szkody
- **ze względu na kryterium podmiotowe sprawstwa**
 - odpowiedzialność tzw. sprawcza
 - odpowiedzialność gwarancyjna

Podstawowe różnice między odpowiedzialnością kontraktową a deliktową

- regulacja prawna
- sposób powstania – EX LEGE
- sposób uregulowania przesłanek odpowiedzialności
- treść stosunku zobowiązaniowego
 - ▣ różnice w zakresie przysługujących roszczeń
 - ▣ odmienne terminy przedawnienia
- zakres odpowiedzialności

Przepisy ogólne regulujące odpowiedzialność odszkodowawczą – przedmiot regulacji

- **dla wszystkich typów odp. odszkodowawczej**
 - 1) związek przyczynowy (art. 361 § 1 KC);
 - 2) zakres szkody podlegającej naprawieniu (art. 361 § 2 KC);
 - 3) przyczynienie poszkodowanego do powstania lub zwiększenia szkody (art. 362 KC);
 - 4) sposoby naprawienia szkody (art. 363 § 1 KC);
 - 5) chwila miarodajna dla ustalenia wysokości odszkodowania (art. 363 § 2 KC).
- **dla odp. deliktowej**
 - 1) miarkowanie odszkodowania (art. 440 KC);
 - 2) solidarność dłużników oraz rozliczenia regresowe między nimi (art. 441 KC);
 - 3) przedawnienie roszczeń (art. 442¹ KC);
 - 4) naprawienie szkody na osobie (art. 444–449 KC).

Przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej

- zdarzenie, z którym ustawa wiąże obowiązek odszkodowawczy
- szkoda
- adekwatny związek przyczynowy między szkodą a faktem jej wyrządzenia

Problem **ciężaru dowodu** - przy odpowiedzialności deliktowej i przy odpowiedzialności kontraktowej

Zdarzenie, z którym ustawa wiąże powstanie odpowiedzialności

- może przybierać różnorodną postać
- regulowane przez poszczególne przepisy, będące podstawą odpowiedzialności odszkodowawczej
- element, w stosunku do którego ocenia się takie okoliczności jak:
 - ▣ bezprawność
 - ▣ zasady odpowiedzialności
- podział zdarzeń ze względu na rodzaj odpowiedzialności:
 - ▣ niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania
 - ▣ czyn niedozwolony (delikt)

Delikt, jako podstawowe zdarzenie skutkujące odpowiedzialnością odszkodowawczą

- stan faktyczny, stanowiący samoistne źródło zobowiązania
- ewolucja pojęcia deliktu od prawa rzymskiego do współczesności
 - wg. prawa rzymskiego – delikt stanowił wyłącznie zawinione i niedozwolone działanie człowieka
 - współcześnie – delikt ma znaczenie technicznoprawne; obejmuje zarówno:
 - zawinione czyny ludzkie (np. art. 415, 416, art. 427, 431, 429, 436 par. 2 kc)
 - niezawinione czyny ludzkie (np. art. 430 kc.)
 - zdarzenia nie stanowiące zachowań ludzkich (np. art. 435 kc)

Szkoda i jej rodzaje

□ definicja szkody:

uszczerbek w dobrach i interesach prawnie chronionych powstały wbrew woli poszkodowanego

□ podstawowe rodzaje szkody:

▣ kryterium przedmiotu ochrony odszkodowawczej:

- **szkoda na mieniu** – przedmiotem naruszenia są wyłącznie składniki majątkowe

- **szkoda na osobie** – przedmiotem naruszenia są dobra osobiste (szczególna regulacja prawna: art. 444-449 kc)

▣ kryterium następstw w dobrach prawnie chronionych:

- **szkoda majątkowa (ODSZKODAWNIE)**

- **szkoda niemajątkowa – tzw. krzywda (ZADOŚĆUCZYNIENIE)**

Postaci szkody majątkowej

- Straty
 - ▣ Pojęcie
 - ▣ przykłady
- Utracone korzyści
 - ▣ Pojęcie
 - ▣ Utrata korzyści a szkoda obecna i przyszła
 - ▣ Utracone korzyści a szkoda ewentualna

Przykłady

- **postaci straty:**
 - zmniejszenie aktywów:
 - utrata, ubytek lub zniszczenie poszczególnych elementów majątkowych
 - utrata wartości praw majątkowych
 - zwiększenie pasywów:
 - zwiększenie się zobowiązań poszkodowanego
- **postaci utraconych korzyści:**
 - brak spodziewanego zwiększenia aktywów
 - brak spodziewanego zmniejszenia pasywów

Związek przyczynowy

- pojęcie adekwatnego związku przyczynowego – art. 361 k.c.
 - związek przyczynowy, jako ciąg przyczynowo skutkowy
 - normalność następstw
- podwójna funkcja adekwatnego związku przyczynowego
 - przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej
 - okoliczność wpływająca na zakres odszkodowania
- podstawowe odstępstwa od zasady adekwatnego związku przyczynowego
 - odpowiedzialność za przypadek mieszany (*casus mixtus*) – art. 478, 714, 739 kc
 - umowne modyfikowanie konstrukcji związku przyczynowego

Realizacja obowiązku odszkodowawczego

Zakres obowiązku naprawienia szkody

- Art. 361 kc

§ 1. Zobowiązany do odszkodowania ponosi **odpowiedzialność tylko za normalne następstwa** działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła.

§ 2. W powyższych granicach, w braku odmiennego przepisu ustawy lub postanowienia umowy, naprawienie szkody obejmuje **straty, które poszkodowany poniósł, oraz korzyści, które mógłby osiągnąć**, gdyby mu szkody nie wyrządzono.

Zasada pełnego odszkodowania z art. 361 kc

- zakres zastosowania – tylko do szkody majątkowej
- treść – obowiązek pokrycia obu postaci szkody majątkowej (szkody i utraconych korzyści) o ile przepis szczególny lub postanowienia umowy nie stanowią inaczej;

Metody ustalenia rozmiaru szkody

- **metoda dyferencycyjna (różnicowa) – jako REGUŁA**
 - **istota:** porównanie stanu majątkowego poszkodowanego, który powstał po wyrządzeniu szkody ze stanem majątku, który by istniał, gdyby szkoda nie wystąpiła
 - **sposób stosowania**
 - **wyniki :**
 - a) stan rzeczywisty jest taki sam lub wyższy od stanu hipotetycznego majątku (nie ma szkody)
 - b) stan rzeczywisty jest niższy od stanu hipotetycznego majątku, a zarazem niższy od stanu sprzed powstania zdarzenia sprawczego (poszkodowany poniósł szkodę w postaci straty)
 - c) stan rzeczywisty jest niższy od stanu hipotetycznego majątku, ale równy stanowi sprzed powstania zdarzenia sprawczego. (poszkodowany poniósł szkodę w postaci utraconych korzyści)
 - d) stan rzeczywisty jest niższy od stanu hipotetycznego majątku, przy czym różnica ta jest większa niżby wynikało to z porównania stanu rzeczywistego ze stanem sprzed powstania zdarzenia sprawczego. (strata i utrata korzyści)
- **metoda obiektywna, jako WYJĄTEK**
 - **istota:** oblicza się ją wg rynkowej wartości rzeczy lub usług nie uwzględniając utraconych korzyści
 - **zastosowanie:** wyłącznie w przypadkach ustawowo określonych (np. art. 788 par. 1 kc)

MIARKOWANIE ODSZKODOWANIA

- okoliczności modyfikujące zasadę pełnego odszkodowania

1. *compensatio lucri cum damno*
2. przyczynienie się poszkodowanego
3. miarkowanie odszkodowania na podstawie art. 440 kc
4. ustawowe ograniczenia obowiązku naprawienia szkody
5. umowne modyfikacje obowiązku odszkodowawczego
6. odpowiedzialność za tzw. przypadek mieszany
7. sędziowskie *ius moderandi*, np. art. 322 kpc, art. 444 par. 3 kc

Compensatio lucri cum damno

- łac. potrącenie zysku ze stratą
- istota: zaliczanie uzyskanych korzyści na poczet szkody w związku z zakazem wzbogacania poszkodowanego
- przesłanki zastosowania:
 - tożsamość zdarzenia, skutkującego powstaniem szkody i korzyści
 - adekwatny związek przyczynowy pomiędzy tym zdarzeniem a odniesioną korzyścią
 - uzyskana korzyść powinna zaspokajać te same potrzeby poszkodowanego, co odszkodowanie
- przykłady
- odstępstwa od tej reguły: świadczenia osób odpowiedzialnych za szkodę wyrządzoną przez inne osoby

Wyrok SN z dnia 7 marca 2002 r. (sygn. akt II CKN 727/99),

- zasada *compensatio lucri cum damno* ma zastosowanie, gdy zdarzenie wyrządzające szkodę stanowi jednocześnie źródło korzyści majątkowych poszkodowanego. **Nie podlegają więc zaliczeniu na poczet odszkodowania pieniężnego te korzyści, które nie są normalnym następstwem konkretnego zdarzenia, przypisywanego zobowiązaniu do naprawienia szkody.**

Uchwała pełnego składu SN z dnia 15 maja 2009 r.
sygn. akt III CZP 140/08, LEX nr 493965

- zasitek pogrzebowy przewidziany w art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych nie podlega uwzględnieniu przy ustalaniu odszkodowania dochodzonego na podstawie art. 446 § 1 k.c. o zwrot kosztów pogrzebu

brak tożsamości funkcji

**funkcja doraźnej pomocy
finansowej**

funkcja kompensacyjna

Przyczynienie się poszkodowanego

- art. 362 kc – „jeżeli poszkodowany przyczynił się do powstania lub zwiększenia szkody, obowiązek jej naprawienia ulega odpowiedniemu zmniejszeniu stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy obu stron”.
- zakres przedmiotowy regulacji
- zmniejszenie odszkodowania jest kompetencją a nie obowiązkiem sądu (**ius moderandi**) - sporne
- koncepcja „przyczynienia się” – dyskusyjna;
4 stanowiska
-

Różne koncepcje „przyczynienia się”

Zachowanie się poszkodowanego może być uznane za przyczynienie się, jeżeli

:

1. pozostaje w związku przyczynowym ze szkodą
2. pozostaje w związku przyczynowym ze szkodą i jest obiektywnie nieprawidłowe - dominująca koncepcja
3. pozostaje w związku przyczynowym ze szkodą i jest zawinione
4. pozostaje w związku przyczynowym ze szkodą i jest zawinione, jeśli odpowiedzialność sprawcy opiera się na zasadzie winy lub obiektywnie nieprawidłowe, jeśli odpowiedzialność sprawcy opiera się na zasadzie ryzyka

Cechy konstytuujące stan „przyczynienia się”:

Zachowanie poszkodowanego:

1. pozostaje w adekwatnym związku przyczynowym z powstałą szkodą, za którą odpowiedzialność ponosi inna osoba (*causa concurens*)
2. stanowi odrębny i samodzielny względem przyczyny głównej czynnik kauzalny, a nie wynik przyczyny głównej
3. jest obiektywnie nieprawidłowe; tj. niezgodne z powszechnie przyjętymi sposobami postępowania

Skutki ustalenia przyczynienia się

- **zasada sędziowskiego wymiaru odszkodowania** - możliwość czy konieczność zmniejszenia odszkodowania?
 - **kryteria miarkowania odszkodowania** – *„odpowiedniemu zmniejszeniu stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy obu stron”*.
- wpływ winy poszkodowanego na obowiązek miarkowania odszkodowania
- czy przyczynienie się może prowadzić do całkowitego zniesienia obowiązku odszkodowawczego?

Miarkowanie odszkodowania z art. 440 kc

- **przesłanki zastosowania:**

pozytywne:

- do szkód wyrządzonych czynem niedozwolonym
 - kwestia zasady odpowiedzialności
- między osobami fizycznymi
 - problem korygowania zakresu zastosowania art. 440 kc w oparciu o art. 5 kc
- gdy wymagają tego zasady współżycia społecznego ze względu na porównanie stanu majątkowego poszkodowanego i osoby obowiązanej do naprawienia szkody

negatywne:

- szkoda nie została wyrządzona umyślnie lub z powodu rażącego niedbalstwa
 - za szkodę wyrządzoną przez osobę fizyczną odpowiadają podmioty ubezpieczone od odpowiedzialności cywilnej (podobnie w sytuacji obowiązkowego ubezpieczenia tej odpowiedzialności i niezawarcia stosownej umowy w tym przedmiocie)
- **mierniki obniżenia wysokości odszkodowania:**
 - „stosownie do okoliczności”
 - nie dopuszcza się całkowitego zniesienia obowiązku odszkodowawczego

Ustawowe ograniczenia obowiązku naprawienia szkody

- **ograniczenie odpowiedzialności wyłącznie do obowiązku naprawienia poniesionej straty, np.:**
 - art. 438 kc – poniesienie szkody w cudzym lub wspólnym interesie
 - art. 788 kc – odpowiedzialność przewoźnika za utratę, ubytek lub uszkodzenie przesyłki
 - art. 801 kc – odpowiedzialność spedytora
- **ograniczenie odpowiedzialności do maksymalnie określonej wartości, np.:**
 - art. 824 kc - odpowiedzialność ubezpieczyciela
 - art. 849 kc – odpowiedzialność utrzymujących hotele za rzeczy wniesione
 - art. 119 kp – odpowiedzialność pracownika za szkodę wyrządzoną pracodawcy

Umowne modyfikacje obowiązku odszkodowawczego

- podstawa: art. 361 par. 2 k.c.; zob. też art.473 par.1 kc

- sposób miarkowania

- ograniczenie kompetencji stron:
 - ▣ art. 437 kc
 - ▣ art. 473 par. 2 kc.
 - ▣ art. 58 kc., art. 353¹ kc

Sposób naprawienia szkody – art. 363 par. 1 kc.

- **Co do zasady** zależy od wyboru poszkodowanego
 - restytucja naturalna
 - zapłata odpowiedniej sumy pieniężnejOba sposoby mogą być również realizowane łącznie !
Zob. wyrok SN z dnia 12.10.2001 r. (III CZP 57/01)
- **Wyjątkowo** – tylko poprzez odszkodowanie pieniężne
 - niemożliwość restytucji,
 - nadmierne trudności lub koszty restytucji
 - w innych wypadkach przewidzianych przez ustawodawcę (np. art. 805 k.c., art. 828 k.c.) lub przez strony (np. zastrzeżenie kary umownej)
- charakter zobowiązania odszkodowawczego
 - trudności z jednoznacznym zakwalifikowaniem:
 - zobowiązanie przemienne czy zbieg roszczeń?
 - zobowiązanie niepieniężne ze świadczeniem pieniężnym czy zobowiązanie pieniężne sensu stricto?

Sposób ustalenia wysokości odszkodowania – art. 363 par. 2 kc

1. **mierniki ustalenia wartości szkody**
2. **moment ustalenia wysokości odszkodowania**

Mierniki ustalenia wartości odszkodowania

- „ceny istniejące” – miernik obiektywny
- hipotetycznie o wysokości odszkodowania mogłaby decydować wartość:
 - z upodobania (*pretium affectionis*)
 - ze względu na szczególny sposób użycia (*pretium singulare*),
 - **rynkowa rzeczy (*pretium commune*) – ta powinna mieć znaczenie decydujące!**
- odszkodowanie a fakt rzeczywistego przywrócenia stanu poprzedniego przez samego poszkodowanego
- odszkodowanie a podatek VAT

Moment ustalenia wysokości odszkodowania

- co do zasady - „z daty ustalania odszkodowania”
problem „dynamicznego” charakteru szkody, czy też tzw. szkody przyszłej

- wyjątkowo - **inny moment** – jeżeli wymagają tego „szczególne okoliczności”
 - ▣ kierować się powinno funkcją kompensacyjną odszkodowania

Przedawnienie roszczeń odszkodowawczych

Stan po nowelizacji kodeksu cywilnego - od dnia 10.08.2007 r.

Art. 442¹ kc

- § 1. Roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu **z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się lub przy zachowaniu należytej staranności mógłby się dowiedzieć o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę.**
- § 2. Jeżeli szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia.
- § 3. W razie wyrządzenia szkody na osobie, przedawnienie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia.
- § 4. Przedawnienie roszczeń osoby małoletniej o naprawienie szkody na osobie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat dwóch od uzyskania przez nią pełnoletności.